

«Το ταξίδι
καί ἡ ἐξομολόγησι,
στάθηκαν οἱ δύο μεγαλύτερες
χαρές
τῆς ζωῆς μου....»

(N. KAZANTZAKHS)

Ὁ ταξιδευτής και ταξιδιογράφος Νίκος Καζαντζάκης

Ὁ μέγανος Κρητικός στοχαστής καί διανοούμενος Ν. Καζαντζάκης, αὐτός ὁ κοσμογυρισμένος μονιάς μέ τήν οἰκουμένη πνευματική διάσταση, θεωρεῖται ἀπό τούς πρώτους διδάξαντες τήν ταξιδιογραφία μας.

Ἡ γυναίκα του Ἑλένη τόν ὀνομάζει «ἀσυμβίβαστο». Καί ἦταν ἔτσι πράγματι, ἕνας ἄνθρωπος πού δέν ἐνοιωσε ποτέ ὑποτελής σέ καμμιά ἰδεολογία καί πού διαρκῶς ἀναζητοῦσε μέσα στίς τόσες ἰδεολογίες, παρατάξεις, πίστεις καί χώρες πού γνώριζε, αὐτό πού πραγματικά τόν ἐνθουσίαζε, πέρα ἀπό τά ἐπίκτητα στοιχεῖα, τή γνησιότητα καί τόν ἰδιαιτέρο χαρακτήρα κάθε τόπου. Πλησίαζε δηλαδή τήν ψυχῆ τῶν τόπων καί τῶν πραγμάτων, κάνοντας ἔτσι θετική συγκομιδή ἐντυπώσεων καί ἐμπειριῶν.

Κάθε χώρα πού γνώριζε, τόν ἐνθουσίαζε διαφορετικά καί πάντοτε σημείωνε τίς παρατηρήσεις του – πολύπλευρες συνήθως – ἀπό τήν ἱστορία, τά στοιχεῖα

τοῦ πολιτισμοῦ καί τό πνευματικό ἐπίπεδο τῶν λαῶν, καθώς καί τίς συνήθειες τῶν ἀνθρώπων, καί τίς ἐνσωμάτωνε μέ τίς δικές του ἐντυπώσεις καί ἐμπειρίες.

Ἄν καί οἱ ἐντυπώσεις του αὐτές προορίζονταν γιά τούς ἀναγνώστες τῶν ἐφημερίδων πού τίς δημοσίευαν [1], ἐν τούτοις ἡ λογοτεχνική τους χροιά – πού βασίζονταν πρῶτα στήν αἰσθητική

Γράφει

ἡ δημοσιογράφος – ἱστοριοδίφης
ΣΤΕΛΛΑ ΕΜΜ. ΜΑΡΙΝΑΚΗ

καί μετά στήν ψυχρή πληροφόρηση – ἔχουν ἀκόμη καί σήμερα τεράστια λογοτεχνική ἀξία.

Καί εἶναι ἀλήθεια πῶς οἱ γραματολόγοι καί οἱ εἰδικοί μελετητές, σ' ὀλόκληρο τόν κόσμον, δυσκολεύτηκαν νά κατατάξουν – καί οὔτε βέβαια τά κατάφεραν – στά στενά καλούπια τῶν δεκαετιῶν τῶν πνευματικῶν ρευμάτων καί τῶν γενεῶν, τήν οἰκουμηνικότητα καί τήν αἰωνιότητα τοῦ

τεράστιου αὐτοῦ ἔργου.

Ὁ Καζαντζάκης ἦταν ὁ ἴδιος ὁ ταξιδευτής στό χώρο, στόν χρόνο καί στό πνεῦμα, ἦταν ὁ Ὀδυσσεύς, πού μόνο μέσα ἀπό τίς γραμμές τῆς «Ὀδύσειας»

πού τήν ἔζησε καί τήν ἔγραψε.... ἑπτά φορές! [2] τόν γνωρίζουμε πραγματικά, ἀφοῦ στήν «Ὀδύσεια» αὐτή ὁ συγγραφέας ταυτίστηκε μέ τόν ἥρωά του. Πού σάν τόν δημιουργό του εἶναι κι αὐτός ἕνας παντοτινά διψασμένος ταξιδευτής στούς χώρους τῆς φιλοσοφίας, τῆς διάνοησης, τῆς τέχνης καί τῆς ἐρευνας. Καί ἡ φλόγα ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ἀναζήτησης ἀποτελοῦσε γι' αὐτόν τήν ἀφετηρία γιά καινούργια δημιουργικά καί γόνιμα ξεκινήματα, ἕνός μεθοδικοῦ ἀνιχνευτή τῶν συγκινήσεων καί τῶν ἰδεῶν, ὅπως ἦταν ὁ μέγανος συγγραφέας.

«Φέβγω, ταξιδέβω», γράφει τόν Αὐγουστο τοῦ 1922 στή Γαλιεῖα.

«Ὅχι γιά ταξίδι αναφυχῆς,

το νοιώθει.

Μέσα μου έχω φοβερές αγωνίες, μου φαίνεται θα πεθάνω αν μείνω πολύ σ' ένα μέρος.

Πρέπει να μετατοπιστώ, για να βρώ λίγο

από τον εαυτό μου,....»

Ο ίδιος θά εξομολογηθεί τό 1923:

«... δουλέβω, αγωνίζομαι, λυπούμαι, είμαι ανήσυχος, τίποτα απ' ό,τι κάνω δε με χωρεί, είμαι απαρηγόρητος...

... μάχομαι, κοιτάζω μπροστά σαν τόν Οδυσσέα, μα χωρίς εγώ να ξέρω αν ποτέ θ' αράξω στην Ιθάκη.

Εχτός αν Ιθάκη είναι το ταξίδι...».

Ο Καζαντζάκης-Οδυσσέας είναι πλασμένος μέσα στό κλίμα του αιώνα μας, μέ μιά άχόρταγη καρδιά πού θέλει νά ζήσει και νά γνωρίσει όλους τούς τόπους, νά γεμίσει από καινούργιες έμπειρίες και άκολουθώντας τυφλά τό δρόμο τής μάθησης και τής γνώσης, νά κερδίζει όσες περισσότερες ώρες μπορεί από τήν «αίωνα σιωπή». Έγραφε στόν φίλο του Μιχάλη Καραγάτση στίς 20/2/1957 από τήν Άντίπ, γιά τήν λαχτάρα του να κερδίσει καιρό:

«... εδώ δουλέβω ήσυχα, χωρίς νά χάνω καιρό γιατί λίγος μου μένει ακόμα και πρέπει να βιαστώ·

θάθελα να κατέβω στο δρόμο ν' απλώσω το χέρι σαν

ζητιάνος και να παρακαλώ τους διαβάτες που

σουλατσάρουν απάνω-κάτω και χάνουν άδικο τον

καιρό τους: Κάμετε ελεημοσύνη Χριστιανοί, ελεήσετε

μέ λίγο από τόν καιρό που χάνετε...».

Αυτός ήταν ό Καζαντζάκης. Ένας διανοητής πού είχε γιά στίβο του τήν άπεγνωσμένη πειρατεία και κλίμα τής ψυχής του τή μοναξιά!

Ένας ποιητής! Πού «κάτω θρισκόταν θαμμένος ό μυσταγωγός πού είχε γιά έπάγγελμα τό πάθος του», θά γράψει ό Πρεβελάκης.

Σταχυολογούμε λίγες από τις απόψεις του:

– Τό ταξίδι και ή εξομολόγηση (και ή δημιουργία είναι ή άνώτερη και πιστότερη μορφή εξομολόγησης), στάθηκαν οι δυό μεγαλύτερες χαρές τής ζωής μου. Νά γυρίζεις τη γή, νά βλέπεις – νά βλέπεις και νά μή χορταίνεις – καινούργια χρώματα και θάλασσες και ανθρώπους και ιδέες και νά τά βλέπεις όλα σαν γιά πρώτη φορά, νά τά βλέπεις όλα σαν γιά τελευταία φορά.

Μ' αυτό μπορείς, όχι μονάχα νά γνωρίσεις τόν εαυτό σου, αλλά πάρα πολύ σπουδαιότερο: νά ξεπεράσεις τό ζουρλοπερήφανο έγώ σου, βυθίζοντάς το, άρμενίζοντάς το μέσα στό άγωνιζόμενο και περιπλανώμενο στράτεμα του ανθρώπου...».

– «Έκαμα μερικά ταξίδια, πνευματικές πειρατείες, ξεσπάσματα τής καρδιάς πού πονούσε, άπληστία του ματιού.

Θά πασκίω, συντρίβοντας τή στέρεη κρούστα του λογικού πού κατασκεπάζει τήν ψυχή μου, νά θυμηθώ: Κάθε ταξίδι μου, σημάδεψε – πότε αίτία, πότε άποτέλεσμα – μιά έσωτερική μου (γιομάτη πλάνταγμα και μεσολογγίτικη έξοδο) κρίση. Και λέω, αν μπορέσω νά τή στερεώσω μέ λόγια, θά βοηθήσω κι άλλ-

λες ψυχές πού κίνησαν κατά τόν ίδιο δρόμο, μ' άδελφικό μαζί μου ρυθμό, νά συντομέψουν τήν άγωνία τους. Δέν κάνω τέχνη, μόνο αφήνω τήν καρδιά μου νά φωνάζει...».

– «Τή χώρα πού γνωρίζω τή νοιώθω μέ τις πέντε μου αισθήσεις, μέ τούς πέντε γιομάτους στόματα άπλοκαμούς του κορμιού μου. Χρώματα, φρούτα, γυναικές. Μετουσιώνω τις άφηρημένες έννοιες και τις κάνω σάρκα και θρέφουμαι.

Ένωσα πώς ό Έπαφος, ό Θεός τής άφής, είναι ό Θεός μου. Όλες τις χώρες πού γνώρισα, τις γνώρισα μέ τήν άφή. Αλάκερη τή θύμηση τή νοιώθω νά μερμηγκιάζει, όχι μέσα στό κεφάλι, παρά στίς ρώγες των δακτυλιών μου, καθώς και στην έπιδερμίδα μου όλη...».

– Κάμποσες φορές στή ζωή μου είχα τολμήσει νά είμαι εύτυχής: πάνω στή δημιουργία, πάνω στό ταξίδι... μιά στιγμή νά μείνω χωρίς δουλειά, νοιώθω τόση πίκρα, τόση άπελπισία, πού φοβούμαι πώς θά πεθάνω...»

Έτσι πολεμούσε ό Καζαντζάκης τό «φαρμάκι τής ζωής». Έγραφε στόν Πρεβελάκη: «Αν δέν κάνουμε τό φαρμάκι μέλι, είμαστε χαμένοι γιατί όλα, όλα, έξόν από τήν καρδιά του δημιουργού, είναι φαρμάκι...».

Αυτός ό μεγάλος στοχαστής του καιρού μας, κινούμενος από μιά πρωτοφανή στά Έλληνικά γράμματα έσωτερική παρόρμηση, όδοιπόρησε πολλές φορές στους μεγάλους δρόμους τής οικουμένης. Τό 1919, σαν Γενικός Διευθυντής του Έπουργείου Περιθάλψεως, άνέλαβε νά μεταφέρει στην Ελλάδα από τήν Ρωσία, (στην όποία εκδηλώνονταν βίαια οι άλλαγές στην πολιτική δομή της έξ αίτίας τής Ρωσικής Έπανάστασης του 1917), τούς Έλληνες του Καυκάσου. Τά χρόνια 1922-1924 τά πέρασε στή Βιέννη και στό Βερολίνο. Τό 1924 πήγε

στην Ιταλία. Η Άνοιξη του 1925 τόν βρήκε στην Κρήτη νά έτοιμάζει τό ταξίδι του στην Ρωσία. Ο παλαιός του έθνικισμός είχε πα-

ραχωρήσει τή θέση του σέ μιά οϊκουμηνικότερη ιδεολογία. Τόν ἔχει κυριεύσει ἡ ἐπιθυμία νά γνωρίσει ἀπό κοντά τίς διάφορες ἀλλαγές πού συντελοῦνται στά πολιτικά καί κοινωνικο-πνευματικά συστήματα ἄλλων χωρῶν. Μετά τή Ρωσία ἐπισκέφτηκε τήν Παλαιστίνη, τήν Κύπρο, τήν Ἰσπανία, τήν Αἴγυπτο, τό Ὅρος Σινᾶ. Τό 1927 καί 1928-9 τόν βρίσκουμε πάλι στή Ρωσία, ἐνῶ το καλοκαίρι τοῦ 1929 βρέθηκε ἐγκατεστημένος σ' ἕνα χωριό κοντά στά Γερμανικά σύνορα πάνω στά βουνά τῆς Βοημίας, στό Γκότσγκαμπ τῆς Τσεχοσλοβακίας. Τό 1932 τόν συναρπάζει τό Παρίσι, τό 1933 ἡ Ἰσπανία καί τό 1934 πάλι στήν ἀγαπημένη του Ἑλλάδα, στήν Αἴγινα.

Ὅμως σύντομα θά ἀρχίσει νά ἀσφυκτιά:

«Ἡ ψυχὴ πεινάει καί δέν βρίσκει πιά τίποτα ἐδῶ στήν Αἴγινα. Μά πῶς νά βοσκήσει σέ ἄλλα σέ ἄλλα πλούσια λιβάδια; Ἀχ ἡ Κίνα, οἱ Ἰνδίες, ἡ Ἀφρική, ἡ Ἀμερική!...», ἔγραφε στόν φίλο του Π. Πρεβελάκη.

Στήν Κίνα καί τήν Ἰαπωνία βρέθηκε τό 1935, καί ὕστερα ἀπό μιά μικρὴ ἀνάπαυλα στήν Αἴγινα πάλι, ταξίδεψε τό 1936 ξανά στήν Ἰσπανία κι ἔζησε τήν τραγωδία τοῦ ἐμφύλιου πολέμου στή χώρα αὐτή.[3].

Ὁ πόλεμος τόν βρῆκε πίσω στήν Ἑλλάδα, ἀποτραπηγμένο ξανά στήν Αἴγινα.

Μέ τήν ἀπελευθέρωση ἐγκαταστάθηκε στό Παρίσι (1946), ἐνῶ τό 1949 ἀράζει στήν Ἀντίπ. Ἀρκετά χρόνια μετά (1957) ξεκινᾶ γιά ἄλλο ἕνα ταξίδι – θᾶναι καί τό στερνό του δυστυχῶς – γιά νά ἐπισκεφτεῖ ξανά τήν Ἄπω Ἀνατολή. Ὅμως ἀρρώστησε, μεταφέρθηκε πίσω στήν Εὐρώπη, ὅπου καί πέθανε στήν Πανεπιστημιακὴ κλινικὴ τοῦ Φραῦμπουργκ, τό φθινόπωρο τοῦ 1957.

Αὐτός ἦταν ὁ ταξιδευτὴς καί ταξιδιογράφος Καζαντζάκης. Ἐγραψε: «Ταξιδεύεις, ἀπλώνεσαι» καί πράγματι ὁ συγγραφέας καί διανοητὴς αὐτὸς τοῦ

αἰώνα μας εἶχε μέσα του μιά οϊκουμηνικὴ διάσταση πού πέρασε καί στοὺς ἥρωες τῶν ἔργων του.

Τώρα πού τιμοῦμε τὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴν γέννησή του, δέν μπορούμε νά μὴν ἀναλογιστοῦμε πῶς τό ἔργο τοῦ Κρητικοῦ συγγραφέα καί στοχαστῆ, πού δέν λείπει ἀπὸ καμιά βιβλιοθήκη, πού καταχωρήθηκε σ' ὅλες τίς ἐγκυκλοπαίδειες καί πού γίνεται ἀντικείμενο μελέτης καί διδακτορικῶν διατριβῶν στά μεγαλύτερα πανεπιστήμια τοῦ κόσμου, στήν Ἑλλάδα, στήν πατρίδα του πού λάτρεψε, ἡ πνευματικὴ οϊκογένεια στάθηκε ἀνάξια νά τόν τιμήσει καί νά τόν κατατάξει ἐκεῖ πού τοῦ ἀξιζε.

Κι ὄχι μόνο αὐτό. Ἀλλὰ μαζί μέ τό (παρα-) ἐκκλησιαστικὸ καί πο-

λιτικὸ κατεστημένο, τόν κυνήγησαν καί τόν πολέμησαν ὅσο ποτέ ἀλλωτε, ἕναν πνευματικὸ ἄνθρωπο.

Γι' αὐτό ὁ Καζαντζάκης ἔκρυβε μέσα του μιά βαθειὰ πίκρα. Παρ' ὅλη ὁμως τὴν σκόπιμη καί ὑστερόβουλη αὐτὴ δίωξη, δέν μπόρεσαν νά σταματήσουν τὴν πορεία τοῦ ἔργου του πρὸς τὴν διεθνή ἀναγνώριση. Καί παρ' ὅλο πού σκόπιμα τὸν ἀγνόησαν καί τοῦ στέρησαν τὴν τιμὴ ἑνὸς βραβείου, ἡ ἴδια ἡ μεγαλωσύνη αὐτοῦ τοῦ ἔργου ξεπέρασε τὰ στενά ὄρια καί τὰ ἀνθρώπινα ἐμπόδια καί τό τοποθέτησε πέρα καί πάνω ἀπὸ προσωρινές καί τυπικὲς διακρίσεις, χαρίζοντάς του τὸν χαρακτηρισμὸ πού πραγματικὰ τοῦ ἀξίζει: ἀθάνατο!

[1] Ἡ ἐφημερίδα «Ἐλεύθερος Λόγος» τῆς Ἀθήνας δημοσίευσε, στό χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 20 Νοεμβρίου–27 Δεκεμβρίου 1925, τίς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴ Ρωσία.

Ἀπὸ τὸ δεύτερο ταξίδι του στή χώρα αὐτὴ, ἡ «Πρωΐα» δημοσίευσε μιά σειρά ἀρθρῶν του, ἀπὸ τίς 8 Ἰανουαρίου 1928. Στόν «Ἐλεύθερο Τύπο» δημοσιεύονται οἱ ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν Κύπρο καί τὴν Παλαιστίνη (9–10 Μαρτίου, 13–22 Ἰουνίου καί 18 Ἰουλίου 1926).

Ἀπὸ 12 Δεκεμβρίου 1926–8 Ἰανουαρίου 1927, πάλι στόν «Ἐλεύθερο Τύπο» γράφει γιά τὰ συγκλονιστικὰ βιώματα τῆς Ἰσπανίας στήν ἐποχὴ τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ τῆς. Οἱ ἴδιες ἐμπειρίες δημοσιεύτηκαν καί στήν «Καθημερινή». Στήν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερος Τύπος» γράφει (ἀπὸ 6–28 Φεβρουαρίου 1927) γιά τὸ ταξίδι του στήν Ἰταλία. Καί, τέλος, γιά τὸ Σινᾶ καί τὴν Αἴγυπτο στόν «Ἐλεύθερο Λόγο» ἀπὸ 3–15 Ἀπριλίου καί 21–27 Ἀπριλίου 1927.

[2] Ἐπτά ἦταν τελικὰ οἱ γραφές τῆς «Ὀδύσειας», αὐτοῦ τοῦ μεγάλου, αὐτοβιογραφικοῦ καθὼς ἔλεγε, ποιήματος, μέ τούς 33.333 δεκαεφτασύλλαβους στίχους του. Ὁ μόχθος τῆς γραφῆς τῆς, πού κράτησε 13 ὀλόκληρα χρόνια, ξεκίνησε γιά πρώτη φορά στό Ἡράκλειο τό 1924 καί ὀλοκληρώθηκε στήν Αἴγινα τό 1927. Ἡ δευτέρη γραφὴ ἀρχισε μετὰ τό ταξίδι στή Ρωσία, τό 1929.

Ἡ τρίτη γραφὴ τελείωσε τίς πρώτες μέρες τοῦ Δεκεμβρίου 1931, ἀλλὰ τῆς ἀφιέρωσε ἀκόμα ἀρκετοὺς μῆνες, μέχρι τίς ἀρχές τοῦ Μᾶη 1932, γιά νά τὴν καθαρογράψει.

Στὴν τέταρτη γραφὴ μῆκε στίς 23 Ἀπριλίου 1933 κι ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μῆνες ἐτοίμασε τό γεμᾶτο μέ νέες ἐμπειρίες κείμενό του.

Ἀλλὰ χωρὶς νά εἶναι ὀλότελα ἀναπαυμένος. Γιαυτό θά συνεχίσει. Ἡ πέμπτη γραφὴ μπαίνει μπροστά τό φθινόπωρο τοῦ 1935. Ὅλο τό χειμῶνα τὸν ἀφιέρωσε σ' αὐτὴν. Ὁ ἐρχομὸς τῆς Ἀνοιξῆς τοῦ 1936 τὸν βρίσκει στό τέλος τῆς.

Ἡ ἕκτη, προτελευταία γραφὴ τοῦ ἔπους εἶχε 42.500 στίχους, γεμάτους ἀπὸ τίς νέες φριχτές ἐμπειρίες τοῦ ἐμφύλιου τῆς Ἰσπανίας καί τοῦ θανάτου τῶν δικῶν του. Αὐτὲς οἱ φριχτές στιγμὲς τὸν ἀγγίξαν βαθειά «ὡς τοὺς πιὸ κρυμμένους ἰστούς». Κι ἔτσι «ὀπλισμένος καί ματωμένος», προχωρεῖ στήν πραγμάτωση τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ: Νά φτάσει τὴν «Ὀδύσεια» στίς ἐφτά γραφές.

Ἡ στιγμὴ τῆς πραγμάτωσης θά διαρκέσει ἐφτά ὀλόκληρους μῆνες: Ἀπὸ τὸν Μάιο ως τὸ Νοέμβριο τοῦ 1938. Κόπιασε ἀρκετὰ νά περιορίσει τούς στίχους τῆς στούς 33.333!

[3] Τό πρῶτο ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς σειράς «Ταξιδεύοντας» ἦταν τό «Ἰσπανία, Αἴγυπτος, Σινᾶ» (1927) καί ἀκολούθησαν: «Ἰαπωνία–Κίνα» (1938), «Ἀγγλία» (1941), «Τί εἶδα στή Ρουσία» τόμοι 2, ἐκδοσὴ «ΣΤΟΧΑΣΤΗ».